

EGY KISMAMA-REINTEGRÁCIÓS PROJEKT ÉS A TÁRSADALOMKUTATÓI JELENLÉT ÉRTELME

Egy felkérés érkezett hozzám 2010 tavaszán – mint kulturális antropológushoz –, hogy segítenem kellene egy kismama-reintegrációs képzés tananyagfejlesztését megalapozó társadalomtudományi kutatásban, melynek része kell legyen egy kérdőíves felmérés is. Az Ózdi nők-munka-család²⁹¹ projekt pályázatát az Ózdi Művelődési Intézmények (ÓMI)²⁹² és a miskolci Holdam Egyesület²⁹³ konzorciumban írta és közösen tervezte megvalósítani. A társadalomtudós bevonásának ötlete Kardos Ritától, az egyesület akkori elnökétől származott. Szeretett volna túllépni a reintegrációs tréningek szokásos tematikáján, és valami olyan képzést kidolgozni, ami a helyi társadalom igényeire reflektál.

Ettől a pillanattól kezdve az egész projekt lebonyolítását végigkísérte egy, a kismamák társadalmi helyzetére vonatkozó kulturális antropológiai kutatás, ami a későbbiekben túllépett a tananyag megalapozásának és lokális viszonyokba illeszthetőségének előzetes célján. A kutatói jelenlét nem maradt meg a „*kutatás végén további felhasználásra átadott eredmények és javaslatok*” szeparált feladatkörénél. A kutató és hipotetikus részvétele minduntalan aktív, kezdeményező, befolyásoló, véleménynyilvánító szerepbe került. E folyamat és a kutatási eredmények bemutatására vállalkozik e leíró tanulmány.²⁹⁴

A kutatás első fázisában az országos kismama-reintegrációs gyakorlat helyzetével kapcsolatos,

publikált adatok²⁹⁵ rendszerezése történt meg. A kutató kivonatokat, összegzéseket, *handout*-okat készített a szakirodalomban említett kutatásokról, a reintegrációs gyakorlattal foglalkozó szervezetekről, intézményekről. A tanulmányokban a problémák négy csoportja jelenik meg: a strukturális viszonyokkal összefüggők, a családi viszonyok differenciált szerepeiből és a személyes attitűdök rejtett akadályaiból adódóak, valamint a munka világával való kapcsolat megszakadásának következményeiként emlegetettek. A strukturális problémák körébe tartozóknak említik (*Regina Modell Program*, Gödöllő 2005)²⁹⁶ a megfelelő szociális szolgáltatások (bölcsőde, óvoda, idősgondozás) hiányát, a megfelelő tömegközlekedés hiányát, a munkaadókon lévő kényszereket a munkaerő kiválasztásakor, a női szempontok, igények, társadalmi nemi (gender) szerepek láthatatlanságát, a női terek hiányát, valamint a nők döntéshozatalhoz való korlátozott hozzáférését. A strukturális problémákra direkt módon nem lehet ráhatása e projektnek, még a lokális viszonyokon belül sem, de a többi problémacsoport szakirodalmaiban felmerülő gondolatai mindmind megfontolás, átbeszélés tárgyát képezték a reintegrációs képzést előkészítő csapat számára.

A magyar társadalom családcentrikus. A „férj feladata a család eltartása”, a „nő feladata az otthoni teendők ellátása”. Az otthonon kívül végzett munka erősen másodlagos szerepet játszik a nők, az anyák értékrendjében. A munkát elsősorban anyagi okok, a család megélhetése miatt tartják fontosnak, és az egyéni ambíciók, karrierszempontok kevésbé játszanak szerepet. A női foglalkoztatás nagyarányú visszaesése inkább anyagilag, semmint pszichésen viseli meg a családokat. A gyermektámogatás jelenlegi rendszere a munkavállalást nehezítő gyakorlatot alakított ki: a GYED, GYES ideje alatt a kismama kirekesztetté válik a munka világából. Ennek egyik leggyakoribb oka, hogy időközben megszűnik a munkahely, ahova a kismama visszatérhetne. De

291 (TÁMOP 3.2.3-09/1-2009-0023)

292 <http://www.ozdolvaso.hu>

Itt szeretnék köszönetet mondani Pappné Szalka Magdolnának az ÓMI igazgatónőjének, hogy ezt a projektet behívta az intézménybe és annak sikeres lebonyolítását mindvégig segítően támogatta.

293 „A Holdam Egyesület miskolci nők és anyák közössége. Az egyesület 2007 nyarán alakult és azóta aktívan részt veszünk családokat érintő, szemléletformáló tevékenységekben, és a női támogató közösségek születésének népszerűsítésében. A Holdam Egyesület a nőiség, az anyaság, a szülés és a születés minél teljesebb, tudatos megéléséért munkálkodik. Küldetésünk, hogy segítséget nyújtsunk a női életkör állomásain (menstruáció, párválasztás, házasság, szülés, gyermeknevelés) felmerülő kérdésekben a Miskolcon és az Észak-Magyarországon élőknek”. www.holdam.hu

294 Írásom korábbi változatának közzéléért köszönet a Kapocs szerkesztőségnek.

295 Az összegyűjtött, feldolgozott szakirodalomból a hivatkozások pontos megjelölése nélkül egy kivonatot állítottam össze e helyütt. A felhasznált szakirodalmak, kutatási eredmények megjelenéseit a tanulmány végén közlöm a reintegrációs gyakorlattal foglalkozó szervezetek, intézmények felsorolásával együtt.

296 www.reginakozpont.hu

az is nagy probléma, hogy az anyák nem tartják a kapcsolatot a céggel a szülési szabadság ideje alatt, visszatérési szándékukat is csak az utolsó pillanatban jelezzik. Mi több: „az anyák a cégek nyitottsága esetén sem partnerek a szülési szabadság idejére vonatkozó közös stratégia kialakításában” (Madai 2008:90).

A GYED-GYES ideje alatt a munka világától való hosszú távolmaradás során egy sajátos, zárt életvilág alakul ki. Egyfajta *elkényelmesedés* figyelhető meg az életvitelben, melynek megváltoztatása hosszú folyamat. Az ingerszegény környezet, a hiányzó önbizalom, a nagy tájékozatlanság és információhiány együttesen nem ösztönzik a kismamákat az egyéni életút megváltoztatására. Szakmai ismereteik elavulnak, amit tanulással nem tudnak pótolni, hiszen a teljesen rájuk háruló házimunka miatt erre nincs sem idejük, sem figyelmük. Ugyanakkor ebben az időszakban számtalan, a munkaerőpiac szempontjából is kulcsfontosságú készség, képesség alakul ki, fejlődik. Ezek a munkaerőpiacon akár prezentálhatóak is lennének (kommunikációs készség, szervezőkészség, döntésképeség, kezdeményező-készség, rugalmasság, komplex problémamegoldó magatartás, tanulási készség, csapatmunka stb.), csakhogy a kismamák körében végzett felmérések azt mutatják, hogy „ők maguk sem tudatosítják azokat a pozitív-negatív változásokat, amelyek egy gyermek születésekor fellépnek életükben” (Madai 2007:29).

A kutatói jelenlétem feltételezett szerepét és felöltségét ez idő tájt abban éreztem, hogy a publikált szociológiai kutatások általam kigyűjtött, szelektált, rendszerezett, csoportosított tapasztalatait közvetítem az érintettek felé. Kiszűrjem a körvonalazódó problémamezőből a lokális beágyazottság felé vezető utakat. A szakirodalom áttekintése után sajnálattal szembesültem azzal, hogy a sokszor hivatkozott reintegrációs képzések *jó gyakorlatait*²⁹⁷ bemutató leírások mennyire nehezen hozzáférhetőek. A kismamák és a munka világának összefüggéseit elemző-feltáró kutatások sokkal inkább publikáltak, mint maga a reintegrációs gyakorlat.

Ózdon e projektet megelőzően voltak már reintegrációs képzések, de azok leginkább szakmai tudásokat közvetítettek. Az ÓMI intézményén belül azonban ez teljesen új helyzetet, ismeretlen feladatot jelentett az itt dolgozók és a projekt lebonyo-

297 mint pl. a következő letölthető mintatanterv: „Újra a munka világában – 40 év feletti nők munkaerőpiaci ireintegrációja”. http://civilhaz.enyft.hu/files/ujra_a_munka.pdf

lító számára. A Holdam Egyesületnek ismerősebb volt a szituáció, szerveztünk már konferenciát, ke-rekasztal-beszélgetéseket e témában. Mi több, alküldetésünkben is benne volt és van a GYES-en, GYED-en lévő nők minél teljesebb időmegélésének támogatása, valamint a kismamák munkaerő-piaci visszatérésének segítése. De a tréning alapbázisát mégiscsak az ÓMI munkatársi és infrastrukturális háttere adta, sőt célként jelöltük meg, hogy a tré- nerek egy része is helyi szakemberekből kerüljön ki.

Az előkészítő megbeszélések az ÓMI-ban ren- dre azzal kezdődtek, hogy a képzést szervező csa- pattal átbeszéltük az általam felderített legfrissebb információkat. Szembesítettük azokat saját tapasztalatainkkal, feltételezéseinkkel. Latolgattuk a ké- pzés kompetenciáinak határait: adott körülmények, szaktudás, tréneri felkészültség mellett mit vállalhat a képzés és mit nem? A külföldi példákban az a gya- korlat jelenik meg, amikor is az egész családot be- vonják a kismama-reintegrációs folyamatba, mivel az otthoni munkavégzés is megváltozik, amikor az anyuka visszamegy dolgozni. Lenne-e mód erre a projekt keretén belül? A cégek kisgyermekes anyák- kal szembeni vagy melletti attitűdjének megvál- toztatására tegyen-e a projekt kísérletet azzal, hogy bevon egyes cégeket a képzésbe?

A szakirodalmak tézisei között különösen sok aggodalmat okozott a következő gondolatsor: „A tanulási célok elemzése alapján kimutatták, hogy amennyiben a felnőttek tanulása egyéni döntésre – és nem törvényi vagy munkáltatói kényszerre épül –, akkor elsősorban *rentabilitási megfontolások* sze- rint alakul. Ebből következően a lakosság tanulási aktivitásának növekedése leginkább akkor várható, ha a tanulási tevékenységnek konkrét és közvetlen hatása van az egyének élethelyzetére, jövedelmi viszonyaira, munkaerő-piaci pozíciójára” (Török 2006:1). Hogy tudunk összehívni 15 kismamát olyan képzésre, ami nem ígér azonnali, közvetlen hasznot? Ez ügyben elég nagy volt a pesszimizmus, főleg az ózdi trénerek körében: „*Ózdon nehezen mozdíthatóak az emberek. Fáradtak, fásultak, bizal- matlanok*”. Ugyanakkor a szervező csapat attitűd- jében nem ezt tapasztaltuk. Az Ózdi Olvasó paza- rul felújított műemléki épületében²⁹⁸ egy lelkes, a projektet érdemben megvalósítani igyekvő csapat tagjaként nem érzékeltem az Ózdról szóló rossz hangulatú vélemények igazságát. A tudásmegosztás folyamata a projektbe való kölcsönös bevonódás útját jelentette számomra. Míg a megszerzett isme-

298 A felújítást jegyző építész, Rudolf Mihály Ybl- díjat kapott e munkájáért.

reteim átadásával igyekeztem minél inkább *képbé hozni* a képzést szervező csapatot, addig én magam is egyre jobban elköteleződtem a feladat, az ózdi emberek és az ŐMI intézménye iránt.

A kutatás további fázisaiban az volt a kérdés, hogy a lokális viszonyok mennyire árnyalják vagy írják felül az országos tapasztalatokat, valamint lépéseket kellett tenni a kérdőív kérdéscsoportjainak meghatározása felé is. Így a helyi *kismamahelyzetben* érintett intézményrendszer képviselőivel és magukkal a kismamákkal készítettem interjúkat. A megkérdezett intézményi képviselők a továbbiakban is kapcsolatban maradtak a projekttel, szaktudásukkal, kapcsolathálójukkal gyarapították azt.

Orosz József²⁹⁹ munkakeresési tréner, az *Észak-magyarországi Regionális Munkaügyi Központ Ózdi Kirendeltségének* munkatársa nagy tapasztalattal rendelkezik a munkakeresők és a munkakeresés nehézségeinek kezelésében. Számtalan tréninget tartott már e tárgykörben. Ismeri a helyi munkalehetőségeket, viszonyokat, eljárásokat. Azért is tartotta fontosnak, hogy civil kezdeményezésre valósuljon meg egy reintegrációs tréning, mert egyrészt a célcsoport munkához jutásának problémájával Ózdon senki nem foglalkozik, másrészt a munkakeresők csupán 10%-a veszi igénybe a munkaügyi központ szolgáltatásait, humán tanácsadásait, álláskereső csoportjait. Szükség van tehát a civilekre!

Elmondása szerint a munkaerőpiacon (a megváltozott munkaképességűekkel együtt) a kismamák az egyik leghátrányosabb csoport. Egy amúgy is munkanélküliséggel súlyosan sújtott régióban ez komoly probléma. Egyszerűen nem képes felvenni a munkaerőpiac a kismamákat. Pár éve, akinek piacképes foglalkozása volt, az el tudott helyezkedni. Mostanában sok ember veszítette el megint a munkáját. 2002-ben 5000 körüli a munkanélküliek száma Ózdon, 2006-ban kb. 6000, 2010-ben 7000 (!) ember. A munkahelyek megszűnnek, míg a kismama otthon van a gyerekekkel, nincs hova visszamenni dolgozni. Ha nem is szűnik meg a kismama munkahelye, akkor valahogy ráveszik, hogy közös megegyezéssel bontsa fel a munkaviszonyt, végkielégítést úgyis csak 3 év munkaviszony után kaphatna. Az atipikus munkaformák népszerűsítésére sok pályázat volt mostanában, de ebben a régióban nem nagyon működtek. Inkább feketén, esetleg helyettesítőként foglalkoztatják a kismamákat. Ózdon elsősorban pénzkeresés a munka célja, csak bizonyos végzettség után jelenik meg a karrier kérdése.

299 A vele készített interjú néhány fontosabb gondolatát van lehetőségem e keretek közölni.

A gyerekelhelyezési problémák számszerűsíthetően sok anyukát tartanak vissza a munkától. Az óvodai idő nem alkalmazkodik a munkaidőhöz. Egy sajátos helyi gyakorlat alakult ki: mivel sok a munkanélküli anyuka, aki már kora délután hazaviszi a gyereket, rossz szemmel néznek arra, aki három óra után megy érte. A tartós munkanélküli állapotban egy félelemérzet alakulhat ki, a kismama nem szívesen mozdul ki otthonról. „Azért nem tudok állást vállalni, mert ott van a gyerek”. Ez a mentalitás nagyon erős, sokszor félelem van a háttérben: „nem tudom a most divatos hajakat vágni”. Találkozott olyan munkakereső kismamával, aki azért nem vállalta a beiskolázást, mert a gyerek nem alszik az oviban. Inkább elveszítette a segílyt. Ez egyfajta elkenyelmesedés is lehet. „Ha keresnék, sem találnék munkát!” – erre való hivatkozással sokan inkább nem is keresnek.

A tréning arra való, hogy a résztvevő újratervezhesse az életpályáját. GYES alatt le lehetne érettségizni! Kezden el gondolkodni a jövőjével kapcsolatban, ne csak az utolsó otthon töltött évében foglalkozzon azzal, mi lesz vele. Ha egy kismama bekerül egy képzésbe, az érzelmi hulláma is megváltozik. Másképp kezd el öltözni, más lesz a frizurája. Van kihez újra tartozni. Elindul egy másik irányba. Ha nem sikerül újra elhelyezkedni: a „*Minek tanultam?*” érzése előjöhet. A kudarcot fel kell tudni dolgozni, egyedül nem megy. Ha feladja, a csoport átsegíti. Aki vissza fog menni a munkájába: azokat felkészíti a változásokra, számoljon velük. Akinek nincs hova visszamenni, azokban újra fel tudja építeni, hogy legyenek egyéni terveik.

A tervezett tréninghez a következőket fűzte hozzá: egy konkrét képzés mögé be lehet tenni a mentálhigiénés képzést. Pl. egy 4 modulós ECDL vizsga mögé. De a mentálhigiénés képzést öncélként megjelölni nem lehet. A képzés hirdetéséhez kellenének erős hívószavak: változás, női önszerveződés, pályaorientáció... Mindenképpen mozgalmas tréningnek és nem előadás-sorozatnak kell lennie. Az Olvasóba önként jön a kismama, és nem megélhetési képzésként fogja kezelni. Segítő embe- reket be lehetne vonni, mert kell egy lökés: „*Próbáld meg!*” – hogy a GYES bénultságból ki tudjon jönni. A nők fegyelmesebbek, jobban eljárnak az alkalmakra, lelkiismeretesebbek.

Az álláskeresési technikákon sok múlik. Nem lehet ad hoc, amikor eszembe jut éppen, munkát keresni. Az napi nyolc órás munka. Tudni kell mit, hol, hogyan keressek. Ez egy tudatos, tanulható folyamat. Önéletrajz, információ üres állások fe-

löl, személyes álláskeresés, milyen kérdésekre számíton. 30-40 (!) állásinterjú is át kell esni, hogy működjön. A munkáltató hatékony és problémamentes munkaerőt keres. A munkainterjúkon el kell hitetni, hogy a gyerek nem jelent hátrányt.³⁰⁰

Dr. Kósné Dargai Rita az ózdi védőnői szolgálat vezetője. A vele készített interjú a kismamák életvilágára, egymás közti viszonyaira nyitott egyfajta ablakot. A kismamák munkakeresési próbálkozásai kapcsán szintén a gyerekelhelyezés súlyos problémáját említette. Ha nincs nagyszülő és a férjére sem számíthat, a kismama nem tudja hova tenni a gyereket. A bölcsődei férőhelyek korlátosak, csak a dolgozó anyukák gyerekeit veszik fel. Mikor óvadás lehet a gyerek, akkorra a kismama már munkanélkülinek számít. A munkakeresésben hamar elveszítik a bizalmukat, egy-két sikertelen próbálkozás-kudarccal után feladják. A gyerekek óvodai, iskolai elhelyezése nem igazodik a körzet szerint illetékes intézményhez, ezért nagy a városon belüli ingázás... – ami még inkább darabolja az időt, még kötöttebbé teszi a munkavállalási és munkakeresési lehetőségeket.

A kismamák életvilága kapcsán a nagyon erős elszigetelődést emelte ki. Blogolnak inkább, semmint találkoznak. 20-25 év körüli kismamák életében minden az internet körül mozog. A nap jó részét elveszi. Függővé válik, alig várja, hogy a gyerek elaludjon, ülhessen a gép mellé. A gyerekek két-három éves koruk körül már ott ülnek – a jó gyerek szép békésen elvan a gép előtt. A blogos stílust, nyelvezetet átviszik a mindennapi kommunikációba. A szókinccs szegényes, beszélgetni nem tudnak, ha valami olyat mondanak nekik, ami nem tetszik, otthagyják az illetőt. Felállnak, mint ahogy a gép mellől is tehetik. Az internetes kapcsolatok nem válnak személyes kapcsolatokká, nem találkoznak. Egymás fényképeit nézegetik, amit számszámra töltenek fel a blogra. Ez rengeteg időt elvesz, közben meg semmire sincs idejük: „Nincs időm úszni tanulni vinni a gyereket” – mondogatják.

Nincsenek együttmozgások: egyesével járnak gyereket sétáltatni. A játszótér néhány helyen szervez ugyan közösséget, de leginkább nincs játszótér. Voltak valamikor, csak teljesen lepusztultak. Nem a gyerekek használták őket. A családi házaknál mindenkinek megvan a saját játszótere, nem járnak át egymáshoz. Az egymást segítő kapcsolatok azért sem tudnak működni, mert sok a betelepülő. Nem jellemző az önszerveződés. Kismama klubot próbáltak

300 Törvényi rendelet van arra, hogy az állásinterjúkon nem kérdezhet a munkáltató a gyerekek felől.

szervezni. Nagyon nehezen működik. Otthonról nehezen indulnak el, azzal foglalkoznak, hogy mit szól a külvilág. Nehézkes volt az időpontegyeztetés, csak tíz fő maradt a végén.

Feltűnően gyakoriak az élettársi kapcsolatok. Ez megélhetési stratégia is, több támogatást lehet kapni, ha egyedülálló szülőként neveli a gyereket az anyuka. Viszont a családszerkezetet ezzel labilissá teszik. Sok a széjjelköltözés, párcsere, a gyerekek nem a saját apjukkal nevelődnek. Mostanában egy új jelenség is felbukkant. Az összeszerelő üzemekben a női munkaerőt keresik, ők precízebbek, türelmesebbek. Mivel a nők így nagyobb eséllyel jutnak munkához, egyre gyakoribb, hogy a férjek maradnak otthon a pár hónapos gyerekekkel.

Két fontos javaslat is elhangzott a képzés indítása kapcsán: a leendő kérdőíveket a védőnők vegyék fel, és vonják be őket is a gyerekfelügyeletbe a képzés ideje alatt. A kérdőívnl fogják tudni, kit érdemes egyáltalán megkérdezni. A védőnőknek nagyon intenzív a kapcsolata a kismamákkal. A képzés ideje alatt, ha ők biztosítják a gyerekfelügyeletet,³⁰¹ motiváltabb lenne a kismama. Az ismerős védőnő hívhatná: „Gyere nyugodtan, én is ott vagyok!” – Keresik a kapaszkodót, ki az ismerős.

A védőnők segítségével és ajánlásával tudtam eljutni a kismamákhöz is interjút készíteni. A kismamákkal készített interjú során nagyon gyerekcentrikus életvilágok képe bontakozott ki, ahol az élet és a cselekvések célja, hogy a gyerekek mindene meglegyen, erőn felül is. A gyerekek életritmusa, szükségletei határozzák meg a napok ritmusát, a kismamák tevékenységi rendszerét. Erről számol be egyik beszélgetőtársam is. A vele készült interjú összefoglalását jegyzem le itt.

„Ahogy nő a gyerek korszakokként, mindig változik az életed mellette. Fél életünket az udvaron töltjük”. A kis család az anyuka, apa és a két és fél éves kislány Ózdon egy kertes ház nagyobb szobájában élnek. A szülői ház többi részében velük lakik az interjúalanyom elvált édesapja és öccse. A ház berendezése legalább 20-30 éve változatlan.

Az édesanya munkavállalásának legfőbb kritériuma, hogy az igazodjon majd az óvodai nyitva tartáshoz, mert még egy órást eltérést sem gondolna megoldhatónak a gyerekelhelyezés problematikusága miatt. „Nagyon hiányoznak már az emberek, mennék vissza dolgozni. De nem bíznám már másra a gyereket, féltem. Nekem is meg kell szokni, hogy másra bízom a gyereket”. A hivatalos intézményekben

301 Végül is a képzésen nem így alakult, egy családi napközi vállalta a gyerekfelügyeletet.

megbízik (óvoda, bölcsőde), kismamatársáiban alig-alig, saját hozzátartozóiban még kevésbé. *„Ha nem lesz munkám, akkor is menjen a kicsi oviba, mert ott a helye! Addig minek is keressek munkát? Meg utána is várni kell, megszokja-e a gyerekek az óvodát. Addig is szoktatom az óvodához: arra járunk sétálni, beszélgetünk a gyerekekkel, ott vannak a kis barátok... A barátok, ismerősök egy-két óra hosszára elvállalják a gyerekekre vigyázni, de többre nem. A gyerekeknek is megvan a maga életritmusa, más gyerekének is megvan a magáé, keresztezhetik egymást. Én igazodok a gyerekekhez, neki legyen meg a ritmusa. Nagyon fontos a napirend. Mondták már nekem, hogy minden elé helyezem a gyereket. Neki legyen a legjobb. A barátnőmtől is mindig ezt láttam, hogy a gyerek az első...”*

A kisgyerekes lét tudata teljesen átiszínezi a mindennapokat. A jövőről *„ha majd a gyerek nagyobb lesz”* kontextusban beszél. Egy *„kisgyereket nem lehet, egy kisgyerekekkel nem lehet...”* szófordulatai gyakoriak. A gyerek körül szerveződő élete zárt, mozgásszegény. A baráti kapcsolatait is a hasonló korú gyerekek határozzák meg. Délutánonként náluk gyűlnek össze az ismerősök, ők azok, akik kellő mennyiségű attrakcióval bírnak a többiek számára: az udvaron van ugróvár és medence.

Bár utána néz a gyereknevelési irodalomnak, törekszik az egészséges étkeztetésre, a minőségi ételek, gyerekjátékok beszerzésére, mégis becsúsznak olyan mozzanatok, amelyek a legkorszerűbb nevelési tanácsadás szempontjából nézve ellentmondásosak: a 2 éves gyerek hozzáfér a számítógéphez, 10 hónapos baba korában gluténmentes felvágottat, minőségi virslit kapott enni. Ez utóbbi az internetről leszedett információ tipikus esete, amelynek sajátos módon státuszszimbólum-értéke van. Beszélgetéseink alatt a gluténmentes felvágottat többször is említette, és mindig nyomatékkal.

A számítózás központi helyet tölt be a mindennapjaiban. IWIW, Facebook, MSN, Vatera, Google keresések... Saját állítása szerint nem annyira a játék, mint inkább az információszerzés a célja. Ahogy a gyerek nő, úgy lesi el a mamájától a számítógép használatát. *„Nem tudok tőle számítózni, elleste”*. A gyerekbarát számítógépes játékokat a gyerekeknek is engedi. A számítógép gyakorlatilag folyamatosan be van kapcsolva, hogy bármikor le lehessen hozzá ülni. Gyereknevelési problémák megoldásában, életmódtanácsokban, vásárlásokban szinte minden ügyben az internethez fordul először. *„Csak bedobom a Gugliba...”*

Élettársának két-három állása is van, ritkán vannak otthon együtt. Ez a klasszikus patriarchális családmoddellnek tűnhetne (apa dolgozik, anya otthon van), de azért árnyalódik a kép: a feleség életét nem a háztartás és gyerekekkel való foglalatatoskodás tölti ki (például menzáról hozatják az ebédet, mert a gyerek *„Jobban megeszi a menzakáját, mint amit én főzök neki, akkor meg minek főzök?”*) – hanem az internet és a gyerek.

A lehetséges munkalehetőségekről azt tartja, hogy *„Sajnos mindenhez vállalkozás kell!”* Meg van győződve róla, hogy *„Ózdon rendes munkához csak protekcióval lehet jutni”* (ezt erősítette meg a többi interjúalany is). Tanácstalan az álláskeresésben. *„Fogalmam sincs, hogy hova menjek munkát keresni. Mindig nézem az álláslehetőségeket az újságban. Könnyvelni tudok, csak papírom nincs róla, számítógépes ismereteim vannak, irodai munkának örülnék”*. A második gyerek vállalása a kormányváltás után remélt nagyobb megélhetési biztonság függvénye. *„Egy gyerekeknek még meg lehet adni, amire szüksége van, de kettőnek már képtelenség”*. Az otthoni munka lehetőségében bízva sok energiát fektet távmunkák keresésébe, de a nagy részét átverésnek tapasztalja. *„Ahhoz, hogy megkapd a melót, neked kell fizetni. Anyukám így bukott 3000 Ft-ot”*.

A gyerek születése előtti munkahelyeiről rossz tapasztalatai maradtak: az állandó bizonytalanság, szerződés hosszabbítgatások, munkanélküliség, fekete munka... Úgy gondolja, ha el is megy egy munkahelyre dolgozni, számíthat rá, hogy egy-két hónap után, mikor lejár a támogatás, kirúgják. (Ez sajnos a védőnők által is megerősített információ, bevett helyi gyakorlatnak számít).

Úgy gondolja: tanulni már késő, annak idején kellett volna. A gyerek mellett nem is lehet. Tanulni azt lenne érdemes, aminek közvetlen hatása lenne a munkához jutásban. A képzés díja azonnal megtérülne. *„Tanulnék szívesen, de mire adjak ki úgy pénzt, hogy visszajöjjön?”* A munkakeményekben nincs semmiféle nyoma a személyes ambícióknak: *„Ami dominál, az egy kis pénz, meg kiszakadás, hogy ne mindig a gyerekekkel. Bárhova megyek, mindig viszem a gyereket. A gyerek mindenhol ott van”*.

A kutatás következő fázisában egy 100 fős mintavétellel kitöltött 42 pontos kérdőív az ózdi kismamák családi és társadalmi szerepeire, kapcsolatrendszereire, értékrendjére, jövőképeire kérdezett rá. A kérdőívek lekérdezői a védőnői szolgálat munkatársai voltak. Az eddigi kutatás a kismamák munkához jutásának akadályait igyekezett feltárni. A leendő reintegrációs képzésnek azokat az akadályokat kell

megcéloznia, amelyek a kismamák életvilágának, életvezetésének, attitűdjének módosításával és némely szempontból képességeiknek, ismereteiknek gyarapításával (pl. önéletrajz megírása, állásinterjúkon való helytállás, számítógépes ismeretek) elháríthatóak lehetnek. Legyenek képesek megtenni magukért azt, amit megtehetnek. A kérdőívvel³⁰² az akadályokra vonatkozó hipotéziseinket szerettem volna ellenőrizni.

A kérdőív kérdései a kismamák munkavállalásának kapcsán a strukturális problémák, a társadalmi előítéletek, ismeretek, életmód, család–internet, személyes attitűd, női önszerveződés jelenségei köré szerveződtek. Mennyire gondolják korlátozva magukat a kismamák a strukturális akadályok által? A munkához jutásban mennyire érzik magukat kiszolgáltatva? Munkához való viszonyukban milyen értékek, preferenciák dominálnak? Megjelenik-e az önmegvalósítás igénye? A kérdőív rákérdezett a szakirodalomban oly sokat emlegetett patriarchális családi viszonyokra, a kismama–életvilágok zártságára, a kapcsolati rendszerekre, a lokális kontextusban többször megjelenő internetfüggőségre, a gyerekek családban való helyzetére, a napi tevékenységekre, az időbeosztásra, a tanuláshoz való viszonyra.

A kérdőív kiértékelésekor fel-felbukkantak meglepő, az addigi feltételezéseknek, tapasztalatoknak ellentmondó eredmények. A patriarchális viszonyok állandóságának hipotézisét határozottan megdöntötték a kapott adatok. Mind a kismamák gondolkodásában, mind a konkrét gyakorlatban megjelent a háztartási munkában segítő és a gyermekével foglalkozó házastárs-apa jelensége. Az internetezéstől való függést nem mutatták a kérdőív eredményei.³⁰³ A közösségi viszonyok, kapcsolatok is árnyalódtak: a család megtartó erejébe vetett hit nagyon erős, de a baráti kapcsolatokat sem tüntették fel elhanyagolandónak. A gyerekelhelyezés nem tűnt akkora problémának, mint ahogy az előzetes információk alapján vártuk volna. A tanulásba vetett hit nagyon erős, és nem csak a rentabilitás mentén mutatkozik fontosnak. A probléma inkább a személyes életbe való beilleszthetőségében van. Erős az intézmények iránti bizalmatlanság. Meglepő módon a munka/magánélet kettős kötődésű karrierjét szignifikánsan nem tekintik összeegyeztethetetlen-

nek. A kismamák otthon töltött idejük alatt nem bizonytalanodtak el kompetenciáikat illetően. A munkakeresésben érzik a saját aktivitásuk felelősségét. A gyerekcentrikus világ képe viszont megerősítést nyert. A kérdőív eredményei a helyi társadalom e képzésre való motiválhatóságát reménykeltőbbnek mutatták, mint vártuk. Ez a reményünk a későbbiekben be is igazolódott.

A kérdőívezés – a kapott kutatási eredményektől függetlenül – egy további, nem várt haszonnal is járt. A leendő képzés reklámjaként, hívívőjeként kezdett el működni. Mind a megkérdezettek, mind a védőnők felfigyeltek rá. A kérdéseit érdekesnek, elgondolkodtatónak tartották. A projekt egyik leendő ózdi mentálhigiénés oktatója lelkesedéssel fejezte ki elismerését, mennyire inspiratív volt számára végiggondolni felvetéseit. A kérdőív tapasztalatainak megbeszélései során az előkészítő team tagjai számára egyre inkább tapinthatóvá vált a *helyzet társadalmi súlyossága* és a projektben rejlő hatalmas potenciál. A kérdőívnek azt gondolom, vannak hibái. Ha újraszerkeszthetném, az azóta megszerzett tapasztalataim tükrében bizonyosan módosítanék rajta. De mérhetetlen szolgálatot tett azzal, hogy kapcsolati eszközzé vált. Kitöltetése révén lettek szövetségeseink és támogatóink: a védőnők. A továbbiakban ők vitték-hozták az információkat a kismamák célcsoportja és a képzés szervezői között, sokat segítettek a toborzásban is.

A továbbiakban a kérdőív adatait ellenőrizendő és a tananyag pontos súlypontjait kijelölendő fókuszcsoport-interjúkat szerveztünk. Az alkalmas résztvevői egyrészt a kérdőív kitöltőiből, másrészt a védőnők által megszólítottakból verbuválódtak. Nehéz szívvel, de át kellett engedjem a fókuszcsoport vezetőjének szerepét a képzés résztvevőinek, szervezőinek. Ez már a célcsoporttal való közvetlen kapcsolatfelvétel szakasza volt, a trénernek és a kismamák összehangolódásának, egymásratalálásának szituációja. A fókuszcsoportok egy részén még ott voltam, néha-néha közbe is szóltam, de leginkább figyeltem, jegyzeteltem. Az utolsó tapasztalatomzárásukat gyűjtöttem a tananyagírás előtt: „*A kismamák nem érdeklődnek a konfliktuskezelés, mediáció, karriertervezés, álláskeresési ismeretek iránt. Viszont szeretik a csoportmunkát, érdeklődnek a hatékony kommunikáció, az ügyintézői ismeretek, és az informatika iránt, izgatja őket az időmenedzsment kérdésköre*”. Pedig a konfliktuskezelés, karriertervezés kismamákat érintő hiányosságai fel-felbukkantak az eddigi kutatási tapasztalatok között. A tananyagfej-

302 A kérdőívet érdeklődő számára készséggel elérhetővé teszem.

303 A képzésbe bevont egyik pszichológus szerint ez éppen a függőség egyik fokozata lehet, amikor is tagadják azt, főleg a kérdőív adatait felvevő ismerős védőnő előtt.

lesztők feladata lesz úgy kidolgozni a tréning tematikáját, hogy a szükséges, bár *nemszeretem* tananyag is érdekes, hasznos és megtartó legyen.

A fókuszcsoportok során kovácsolódott össze az a hat fős csoport, akik aztán magán a képzésen is részt vettek, annak dinamikáját, lendületét, meghatározták, mintegy *húzóerőként* voltak jelen. Tréfásan *kemény magnak* nevezték magukat. Amikor a tréningek után a tanúsítványokat átadó alkalommal találkoztunk a résztvevőkkel és szóba kerültek az első benyomásaik emlékei, azt a tapasztalatot mesélték, hogy a fókuszcsoportokon én csak ültem, figyeltem és nagyon jegyzeteltem. Felettből gyanús szituáció volt a számukra.

Végül is az akkreditációs folyamaton elindított és a későbbiekben fennakadás nélkül át is ment képzés 2x90 órás tréningjének moduljai a következőképpen alakultak: A *Család és hivatás szociális kompetenciafejlesztő képzésé*: 1. Internetes ügyintézés – digitális ismeretek, 2. Családmenedzsment – időszervezési ismeretek, szimbolikus technikák, 3. Munka otthonról – hatékony önmenedzselés, 4. Vállalkozási ismeretek. Az *Élet-formák mentálhigiénés képzésé*: 1. Önismeret, 2. Konfliktuskezelés, 3. Kommunikáció, 4. Családi és női szerepek.

A szociális képzés tananyag kidolgozásában vettem ezután részt. A családmenedzsment modulra³⁰⁴ vagyok a legbüszkébb, mert ez egy teljesen új, az országos módszertanban eddig sehol fel nem bukkanó kezdeményezés, talán a legadekvátabb példája a helyi igényekre épülő, lokális gyakorlatba bevont tudás hasznosításának.

A képzés³⁰⁵ a két tréninggel 2011 őszén elindult és be is fejeződött sikeresen. A két csoport 19-15 résztvevője közül sokan jártak mindkét képzésre, 15-10 fő el is végezte azokat. Az oktatásban, ha szórványosan is, de meg-megjelentem. Saját tudás-készletemet leginkább a családi fotóhasználat, az ünnepek, ajándékok és az információs társadalom kulturális gyakorlatai és kulturális antropológiai elméletei tárgykörében tudtam mozgósítani. Amit társadalomkutatóként eddig kutattam, annak tapasztalatát próbáltam visszafordítani e kis közösség

304 A programmodul célja, hogy a résztvevők reflektáltabban viszonyuljanak a családi folyamatok kezeléséhez, tudatosabban vegyenek részt e folyamatok tervezésében. Vonjanak be korszerű technikákat a hatékony családmenedzsment működtetéséhez. Célunk, hogy a résztvevők legyenek képesek egy tágabb közösség részeként tekinteni a családjukra, és reflektáljanak saját helyzetükre a társadalmi és kulturális folyamatokban.

305 A képzésről és eseményeiről lásd részletesebben: <http://www.ozdolvaso.hu/ozdinok/index.htm>

és tagjai, valamint azok családközösségi identitásának erősítésére. Azt az elvet szorgalmazva tettem fel kérdéseimet,³⁰⁶ hogy saját működésünkre, cselekvési stratégiáinkra, szokásainkra és hiedelmeinkre próbáljunk meg minél reflektáltabban rátekinteni.

A csoportösszetétel³⁰⁷ a tagok iskolai végzettségét és anyagi helyzetét tekintve szerencsére nagyon vegyes volt; a diplomástól a szakmunkásig, a háromgyerekes, jó anyagi körülmények között élő anyuktól a gyermekét egyedül nevelő, nehéz anyagi körülmények között élőig, és volt néhány roma származású édesanya is. A kismamalét olyan közös sorshelyzet, amelynek megélése során elfoszlanak a társadalmi különbségek, így a képzés a társadalmi integráció felé is hatalmas lépéseket tett. Összekovácsolódásunknak lett egy számomra szokatlan vonatkozása is. A kismamák és a munka világának kapcsolatával foglalkozó szakirodalmak több helyen hangsúlyozzák a szerepmodellek fontosságát. Azt kellett tapasztaljam-tapasztaljuk, hogy a képzés egyre barátságosabb légkörében mi, a Miskolcra odajáró, szervezkedő, Holdam Egyesületünkről lelkesen mesélő oktatók, mi magunk váltunk néhány vonatkozásban szerepmodellekké, annak minden felelősségével együtt.

Talán ennek is köszönhető, hogy a tréningezők kis csapata a képzés után a *Nők az Ózdi Nőkért* családbarát kismamaközösség néven *meghatározta önmagát, és egyben maradt a képzés befejezése után is. Fel-felbukkannak az ÓMI intézményén belül rendezvényeken, önkénteskednek, tartják egymással a kapcsolatot. A Holdam Egyesület és az ÓMI folytatja együttműködését. Az önkéntes centrumok kialakítását célzó, megnyert TÁMOP-os pályázatunkban a két projektasszisztensi állást a képzés résztvevőiből ketten megpályázták és el is nyerték, most munkatársakként dolgozunk együtt.*

Visszatekintve az eseményekre, úgy tűnik, hogy a projektbe bevont társadalomtudományi kutatás legnagyobb erénye sajátos módon magában a kutatási folyamatban volt. A különböző fázisokban más-más értelmet, jelentőséget kapó kutatói jelenlét és az alkalmazott módszerek sajátos többlet

306 pl. Kitennének-e anyósunk fényképét a hűtőre? Mi történne velünk, ha egy mágneses vihar letörölné az összes digitálisan tárolt adatot a világ összes számítógépéről? Mit érzünk, amikor gondosan kiválasztott ajándékunkra az ajándékozott sufnijában kihajítva rábukkannunk?

307 A reintegrációs gyakorlatok elemzése során vannak olyan nézetek, hogy hatékonyabb lehetne a folyamat, ha rétegspecifikus képzéseket tartanának.

adva írták át, egészítették ki a kutatás eredeti céljait. A jó és hatékony képzésre való törekvésben a társadalmilag értékes célok elérésének kulturális lehetőségeként a tervezés, remény, kíváncsiság, bizalom, illetve az érintettek bevonódásának eszközévé vált.

Jegyzetek

Reintegrációt célként megjelölő egyesületek:

Regina Modell Program Gödöllő: http://www.tpf.hu/upload/docs/LLP/Leonardo/milankovics_regina.pdf

Regina „Munka – helyben” Program Miskolc: <http://www.reginakozpont.hu/miskolc/regina>
JÓL-LÉT Közhasznú Alapítvány: http://www.jollet.com/index.php?option=com_content&view=section&id=5&layout=blog&Itemid=61

Palló projekt – felnőttképzési adatbázis: <http://felnottkepzesinfo.hu/>

RÉS: <http://www.resegyesulet.hu/index.php>

Belvárosi Kismama Reintegrációs Centrum: <http://babafalva.hu/belvarosi-kismama-reintegracios-centrum/>

SEED: <http://www.seed.hu/node/644>

MINŐIES: <http://www.minoies.hu/page.php?2>
Szociális Szakmai Szövetség honlapja, Háló folyóirat: <http://3sz.hu/>

RECIK – Újra Dolgozom Program: http://www.recik.hu/Oldalak/fo_hirek.html

MONA alapítvány honlapján ápoló nővérek re-integrációja:

<http://www.mona-hungary.hu/object.8aa01e1a-3e37-40ef-b182-ca6011860515.ivy>

Absztrakt

2010 tavaszán kaptam felkérést társadalomtudományi kutatásra, melynek egy ózdi kismama-reintegrációs képzés tananyagfejlesztését kellett megalapozza. A kutatás bevonásának célja az volt, hogy a képzés túllépjen a reintegrációs tréningek szokásos-sablonos tematikáján, valamint reflektáljon a helyi társadalom igényeire. A megvalósuló kutatás folyamán azt kellett tapasztaljam, hogy az alkalmazott módszerek és kutatói jelenlétem sajátos többletet adva átírják, kiegészítik a tananyagfejlesztésre irányuló eredeti célokat, és az érintettek egyre intenzívebb bevonódásának eszközeivé válnak. E kutatási eredményeken túlvivő folyamatot írja le a tanulmány.

Abstract

At the spring of 2010 I've been asked for carrying out a social science research to setup a base for a labour market reintegration training for mothers in Ózd. The goal of making a research was to reflect the local society needs, over the routine of reintegration training panels. During the research I experienced that my researcher presence and the applied methods overwrite and complete the original goals of the curriculum development, moreover encourage the people for more intense participation. This process is described now in this study, as it went beyond the research results.

Felhasznált szakirodalom

Bálint Mónika – Köllő János 2008 A gyermeknevelési támogatások munkaerő-piaci hatásai. *Esély*, 19:3-23. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_1/BALINT.pdf

Büdszentiné Szép Enikő – Vámosi Vanda 2008 „Újra a munka világában – 40 év feletti nők munkaerőpiaci reintegrációja”. Letölthető mintatanterv, 1-60. http://civilhaz.enyft.hu/files/ujra_a_munka.pdf

Fehérvári Anikó – Györgyi Zoltán 2006 Kiút a gödörből: Az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány KID-programja. *Educatio* online folyóirat, 276. szám http://www.edu-online.eu/hu/kutatas_kozben.php

Frey Mária 2001 Egyensúlyt teremteni a fizetett munka és a családi élet között. *Demográfia*, 3-4:280-303. <http://www.demografia.hu/index.php/kiadvanyok/demografia/demogkateg/60-20013-4>

Dr. Koncz Katalin 2006 Női karrieresélyek, karriertípusok és karrierjellemzők. *Munkaügyi Szemle*, 50, 9:28-35. <http://www.munkaugyiszemle.hu/noi-karriereselyek-karriertipusok-es-karrierjellemzok>

Lukács Csilla – Üreginé Ács Anikó 2008 A nők esélyegyenlőségének támogatása a felnőttképzésben. *Iskolakultúra*, 11-12. melléklet, 3-13. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00135/pdf/szeparatum_2008-11-12.pdf

Madai Krisztina 2007 *A nők foglalkoztatásának problémái a foglalkoztatottak és munkaadók szemszögéből*. Infonia Alapítvány, Budapest. <http://www.najj.hu/upload/doc/a%20nok%20foglalkoztatasa.pdf>

Madai Krisztina 2008 Hogyan tervezzük meg közösen. Az ITTK-Infonia Alapítvány által 2007 nyarán a nők munkaerő-piaci reintegrációjának gyakorlatára és az atipikus munkaformák elterjedésére vonatkozóan végzett kutatás eredményeinek összefoglalója. *Infonia, Információs Társadalom*, 1:89-98. http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2008_1/2008_1.pdf

Szűcs Ildikó 2005 *A kisgyermekes nők belépési és visszatérési esélyei a munkaerőpiacra a család- és foglalkoztatáspolitikai eszközök viszonyrendszerében*. Kutatási beszámoló, EchoSurvey Szociológiai Kutatóintézet, 1-81. http://www.echosurvey.hu/_user/downloads/kutatasi_beszamolo/t_kismamaweb.pdf

Török Balázs 2006 A felnőttkori tanulás – Célok és akadályok. *Educatio*, 2:333-347. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=61

